

НЕОЦІНЕННИЙ ВНЕСОК СВЯТОГО ПЕТРА МОГИЛИ В ДУХОВНЕ ВІДРОДЖЕННЯ УКРАЇНИ

А. П. ХАРЛАН

У грудні цього року відзначати-
мемо 420 років від дня народження
святого Петра Могили – видатного
богослова, церковного і культурно-
го діяча, з чийм ім'ям пов'язаний
могутній рух національного, цер-
ковного, культурно-освітнього від-
родження України XVII століття,
спроби подолати багатовікову
роз'єднаність християнських цер-
ков, об'єднати «Русь з Руссю».

Масштаби і глибина звершеного
св. Петром Могилою і його одно-
думцями були такими, що не лише
дають підстави називати цілу добу
в історії української духовності «мо-
гилянською», але й засвідчують, що
й нині могилянська спадщина ще
належним чином не досліджена.

У цій статті ми спробуємо до-
торкнутися хоча б до деяких світ-
лих сторінок життя видатного по-
движника.

Св. Петро Могила, син молдав-
ського господаря Симеона й угор-
ської князівни Маргарети, наро-
дився 21 грудня 1596 року в одній
із тодішніх столиць Молдавської
держави. Є розбіжності стосовно
цієї дати, але найгрунтовніший
біограф і дослідник діяльності київ-
ського митрополита – С. Голубев –
встановлює саме цю.

У статті висвітлюються окремі грані життя та діяльності великого подвижника на українській духовній ниві святого Петра Могили як людини високоосвіченої, церковної, патріотичної, яка, докладаючи величезних зусиль, волила бачити Україну в усіх її проявах незалежною і процвітаючою.

Ключові слова: Церква, академія, Києво-Печерська лавра, освіта, Православ'я, реформи, братські школи, духовність, моральність.

A. P. KHARLAN

*AN INVALUABLE CONTRIBUTION
OF THE ST. PETRO MOHYLA
IN SPIRITUAL REBIRTH
OF THE UKRAINE*

This article highlights some facets of life and activity of the great ascetic in the Ukrainian spiritual field – Peter Mohyla, a highly educated, clerkly, patriotic person, putting a huge effort to get Ukraine independent and prosperous in all its manifestations.

Key words: church, academy, Kyiv Pechersk Lavra, education, orthodox, reforms, fraternal school, spirituality, morality.

Після смерті батька, що сталася внаслідок зловмисного отруєння, родина переселилася на терени західної частини України, що входили до складу Польщі.

Майже всі дослідники біографії Могили сходяться на тому, хоча й немає ніяких документальних відомостей, що «первіс-ну освіту св. Петро Могила здобув під керівництвом наставників Львівської братської школи, що перебували в дружніх відносинах з родиною (Могила), а закінчив у закордонних університетах» [1].

Грунтовність освіти св. Петра Могили засвідчують написані ним твори, склад його бібліотеки, де були книги не лише з теології, а й філософії, математики, медицини, а також добре знання як давніх – латинської, грецької, гебрійської, старослов'янської, так і сучасних мов – молдавської, української, польської, російської. Після завершення освіти він поступає на військову службу, 1621 року бере участь у Хотинській битві, але вже за кілька років постригається у ченці. 1627 року Могила обирають архимандритом Києво-Печерської лаври, а 1632 року – митрополитом Київським, Галицьким і всієї Русі.

Св. Петро Могила надавав особливої уваги процвітанню Києво-Печерської лаври, яка була центром православної духовності на слов'янських землях. Завдяки їй Київ здобув славу другого Єрусалиму, і св. Петро Могила прагнув зміцнити її. Він сам багато писав про Лавру, підкреслював її значення, про що свідчать написані ним канони й церковні піснеспіви, його власноручні записки, де наводиться ряд зцілень та чудес завдяки мощам лаврських подвижників; зцілення стосувалися також католиків і протестантів, що переконувало їх у перевагах православної віри.

Добираючи у своє близьке й дальнє оточення гідних осіб, Могила рішуче заходився очищати лави чернецтва від тих, хто прийняв постриг не за покликом душі, а переважно з меркантильних міркувань. У 1629 році він із 80 лаврських ченців залишив при собі тільки 18.

Св. Петро Могила першим серед українських православних діячів не тільки звернувся до здобутків європейської зарубіжної культури, але й переніс їх на український ґрунт, запроваджуючи школи латинського й польського типу.

Могила поставив за мету здійснити три великі книжкові проекти: видання Требника, Києво-Печерського Патерика і перевидання Острозької Біблії. Ці грандіозні плани могли бути виконані тільки впродовж тривалого часу і за допомогою

сподвижників, які під керівництвом св. Петра Могили виконали частину задуманих планів.

Широкі плани реформи, особливо в галузі церковної освіти, неможливо було здійснити без відповідної бібліотеки та видавничої бази. Св. Петро Могила і раніше мав солідну бібліотеку й регулярно її поновлював.

За його керівництва друкарня Києво-Печерської лаври перетворилася у потужний науково-культурний осередок, видала за 5 років близько 15 книг і брошур. Молодий архімандрит виступає в ролі не тільки редактора та цензора, але й автора, він все активніше займається богословською та історико-літературною творчістю.

Надзвичайно велике значення мали такі твори св. Петра Могили: «Літургіаріон, си есть Служебник» (К., 1629) та «Крест Христа Спасителя й кожного чоловіка» (К., 1631). Перша з цих книг була конче потрібна священикам для проведення головного богослужіння – Божественної літургії, бо містила всі слова та священнодії, сценарій служби. Хоча й до цього існували часто рукописні служебники, але вони містили в собі чимало помилок.

Друга книга мала чітке антипротестантське спрямування, адже більшість конфесій цього роду не вшановує хрест і сьогодні. Цей твір чітко виклав православний погляд на природу шанування хреста, а думки св. Петра Могили з цього приводу ввійшли до його пізнішого «Катехісису», виявили вплив на подальшу богословську думку, зокрема на митрополита Іларіона (Огієнка), не втратили свою актуальність і нині [3].

За умов церковної кризи, коли владики, забувши Христові заповіді, втратили моральний авторитет серед народу через непомірну жадобу до накопичення багатств, розкішне й розпусне життя, Могила засуджує прагнення до набуття маєтностей, грошей, земель. Людина, на його думку, мусить мати стільки, щоб задовольнити найнеобхідніші потреби тіла, бо інакше вона не зможе жити духом. Але він не позбавляє надії на спасіння тих, хто нажив свої достатки чесною працею, й використовує їх на допомогу іншим людям і на церковні потреби.

Проповідь некористолюбства, спільності майна, рівності була звернута Могилою передусім до чернецтва, в якому він вбачав передовий, найбільш боєздатний і зорганізований загін Церкви, що міг вивести її з кризи.

Відроджуючи Православну Церкву в Україні, св. Петро Могила дбав не лише про освіту та моральність духовенства, уні-

фікацію й систематизацію церковних догматів і чинів, а й про її організаційне та матеріальне зміцнення.

Важливим напрямом діяльності Петра Могили була невтомна праця у розбудові Києво-Печерської лаври, піднесенні її авторитету у всьому православному світі. Своєю грамотою від 17(07).01.1629 р. він зобов'язав правити Божу Службу велично й урочисто, особливу увагу звернув також на хор і на церковні проповіді [5].

Могила продовжив започатковану його попередниками, культурними діячами братств і братських шкіл традицію відродження української мови, докладаючи зусиль до заміни малозрозумілої простому народові церковнослов'янської мови українською книжною. Вживаючи її у своїх літургійних і богословських працях, а також у богослужбових книгах, що виходили з друкарні Києво-Печерської лаври, Могила сприяв українізації богослужіння. Він рішуче заперечував ортодоксальну позицію, згідно з якою існують лише три мови спілкування з Богом: латинська, грецька і єврейська, ґрунтуючись на теологічній концепції про те, що мова кожного народу – то дар Божий, а також – на глибокому переконанні, що за чужоземного панування рідна мова народу є умовою його виживання. Українська мова стала органічною частиною не лише творчості, а й повсякденного життя митрополита. Про це свідчать написані ним праці, зокрема «Власноручні записки». Церква, в якій розмовляють рідною мовою, стає зрозумілою і близькою простому народові. І захищати він ладен був її найдорожчою ціною [8].

Діяльність св. Петра Могили була також спрямована на розробку й утвердження церковних обрядів. Наприклад, він особисто опрацював і описав таїнство вінчання, яке втілювало не стільки релігійний ритуал, як національні звичаї українського народу, тісно пов'язуючи їх із патріотичним вихованням молоді.

Найвизначніший твір святого Петра Могили – його колегія. Уже в чині митрополита він доклав чимало зусиль і коштів, щоб українське громадянство могло пишатися школою вищого рівня – «українським університетом». Долаючи опір консервативних сил, організатор колегії ввів латинську мову як основну мову викладання. Порівняно з братськими школами, де викладання проводилося рідною слов'янською мовою, це був великий крок вперед, який засвідчив прагнення досягти світового наукового рівня. Завдяки рішучості її організатора колегія стала освітнім центром для всього православного світу того часу.

Святий Петро Могила запровадив у своїй колегії не лише мову, а й усю систему освіти, запозичену в католицьких університетах та єзуїтських колегіях. Особлива роль належить філософській системі аристотелізму, викладання якої започаткувало розвиток професійної філософської освіти в Україні, а відтак і професійної філософії як галузі знання.

Організація Києво-Могилянської колегії, згодом академії, у задумах святого Петра Могили мала служити меті культурного й національного відродження. Чітка організаційна структура Церкви, належна (на європейському рівні) освіта духовенства, дисципліноване чернецтво, яке займалося творчою працею, реформа обряду, впорядкування догматичного вчення – все це повинно було, за задумом Могили, служити зміцненню авторитету Церкви в тогочасному суспільстві [6].

Майже всі дослідники вважали і вважають, що Києво-Могилянська академія була найбільшим досягненням у житті св. Петра Могили, що, до речі, підкреслював і сам митрополит, назвавши її у заповіті «єдиним своїм надбанням». У його обітниці були проголошені триєдині засади навчання й виховання молоді: вірність батьківській вірі, звичаям та європейська освіченість, які Могила сповідував усе життя. Вони принесли Україні плоди на ниві культурній, релігійній, державотворчій. Поєднання вітчизняних освітніх традицій із широким залученням досягнень європейської науки й культури сприяло перетворенню Академії у вищий навчальний заклад європейського рівня.

Святий Петро Могила дбав про поширення освіти в різних регіонах України, засновуючи скрізь освітні осередки, не забувши і про батьківську землю.

Покровительствуючи Академії, надаючи їй інтелектуально-го спрямування й забезпечуючи матеріально, Могила готує на свій кошт у закордонних університетах професорів, будує для студентів нову кам'яну школу з церквою Св. Бориса і Гліба та Благівіщення, першу бурсу для незаможних студентів.

Якщо говорити про св. Петра Могилу як людину-гуманіста, то слід зазначити, що він трактує людину як істоту, що займає проміжне становище між царством духу та царством матерії. Перевагу надає він, звичайно, духовній природі людини. Як і Арістотель, Петро Могила вважає душу формою, яка дає буття матеріальному тілу, а людину – сукупністю матерії та форми, підкреслюючи їхню нерозривну єдність [7]. Мета земного життя людини полягає в тому, щоб якомога більше наблизитися до духовності, бо лише тоді людина стає внутрішньою,

новою і єднається з Христом. Для цього треба піднятися над своєю тілесною природою. Проблему природи людини Могила розв'язував з розумінням сутності Бога, підвалин світобудови, дотикаючись водночас до моральних і соціальних цінностей.

Святого Петра Могили людина цікавила не лише з погляду її ставлення до Бога, природи, суспільства, а й з погляду ставлення до самої себе, її внутрішніх особливостей і характеристик. У своїх творах Могила часто звертається до теми серця, говорить про нього у різних контекстах як про джерело любові, осередок внутрішньої єдності людини, безодню її духу.

Слід зазначити ще одну надто вагомую грань діянь великого подвижника – чернече життя. Надзвичайно велику увагу приділяв митрополит св. Петро Могила чернецтву, його духовним та моральним якостям, у зв'язку з чим здійснив ряд заходів, які суттєво піднесли духовність та моральність православних ченців, різко звузили можливості для проникнення в їхні лави випадкових та негідних осіб [2]. Важливу роль відіграла тут активізована св. Петром Могилою практика візитацій єпархій та парафій, для чого він використовував найменші можливості й заохочував до цього єпископів. Візитації робилися під час подорожей митрополита на сейми, на вибори нових єпископів, у судових та маєткових справах, врешті, здійснювалися і спеціальні ревізійні акції.

Слід зазначити, що митрополит спирався на досить тонкий прошарок ченців-інтелектуалів. Українські монастирі, чернецтво з притаманними їм формами і засобами впливу, вірогідно, здавалися святому Петру Могилі реальними орудниками відродження православної духовності, святості, що допомогли б українському благочестю подолати кризу, вистояти у протиборстві з католицькими опонентами. Завданням святого П. Могили було розширення малочисельного складу ченців-богословів, ченців-філософів, ченців-полемістів, ченців-знавців мов та культур.

Багаторічна праця св. Петра Могили слугувала патріотичному вихованню, утвердженню національної свідомості. Про це свідчать відновлення і збирання національних святинь: реставрація стародавніх храмів, ікон, збирання мощей і канонізація українських святих. Усе це, на його думку, мало підтверджувати давнє походження України, давність і законність її Православ'я, починаючи з часів Київської Русі.

Подвижницька діяльність святого Петра Могили на ниві очищення й зміцнення Православ'я увінчалася спробою організації українського патріархату, а також об'єднання української

та уніатської Церков, створення однієї Української Церкви як запоруки розвою української культури. Завершити цю справу перешкодила його раптова смерть.

Минуло вже багато часу, як не стало св. Петра Могили. Але нащадки зберігають пам'ять про великого митрополита, віддають йому шану. Ця традиція продовжується й сьогодні. 12 грудня 1996 року Українською Православною Церквою Київського Патріархату Петро Могила прилучений до лику святих, його ім'я включено до диптихів усіх 15 автокефальних Православних Церков для вшанування.

1. Годубев С. Киевский митрополит Петро Могила и его сподвижники. – К.: Типография Г. Т. Корчак-Навицкого, 1898. – 320 с.
2. Климов В. Петро Могила і українське чернецтво. – К.: Дніпро, 1996. – 423 с.
3. Митрополит Іларіон. Хресне знамення. – Вінніпег: Українське наук. православне богословське т-во, 1955. – 152 с.
4. Мицик Ю. А., Нічик В. М., Хижняк З. І. Святий Петро Могила. – К.: НАН України, 2014. – 399 с.
5. Нічик В. М. Петро Могила в духовній історії України. – К.: Український центр духовної культури, 1997. – 321 с.
6. П. Могила: богослов, церковний і культурний діяч. – К.: Ін-т філософії НАН України, вид-во «Дніпро», 1997. – 214 с.
7. Феномен Петра Могили. – К.: Ін-т філософії НАН України, вид-во «Дніпро», 1996. – 267 с.
8. Хижняк З. І., Маньківський В. К. Історія Києво-Могилянської академії. – К.: Видав. дім «К. М. Академія», 2003. – 181 с.